

УДК 930.25+02(477.83-25):001-051 М. Возняк

МАТЕРІАЛИ ЛЬВІВСЬКИХ АРХІВІВ І БІБЛІОТЕК ЯК ДЖЕРЕЛО ДО ВИВЧЕННЯ НАУКОВОЇ ТА ГРОМАДСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МИХАЙЛА ВОЗНЯКА

Леся КЛЕБАН

Львівський національний університет імені Івана Франка,
археологічний музей

Михайло Возняк відіграв помітну роль в суспільно-політичному житті Західної України першої половини ХХ ст. Він належить до когорти провідних українських літературознавців, який заснував новий напрям в українській літературі – франкознавство. Залишив величезну наукову спадщину, яка ще й до сьогодні не повністю досліджена й знаходиться в українських архівах, а найбільша її частина зберігається у фондах Львівських архівів та бібліотек.

Ключові слова: Михайло Возняк, Західна Україна, архівні фонди.

Минуло вже понад 130 років від дня народження відомого українського вченого-гуманітарія – літературознавця, мовознавця Михайла Возняка. Він був людиною великої ерудиції, чесності, скромності та працелюбності, доказом цього є гасло “Честь праці!”, яке він проніс протягом всього свого життя, але передовсім він був, без перебільшення, великим ученим, автором понад 600 наукових праць. Варто тільки згадати його одну з найвідоміших праць “Історію української літератури”, яка була видана у Львові протягом 1920–1924 років. Це видання М. Возняк присвятив “Славній пам’яті невмирущих борців за з’єднену, вільну, самостійну й незалежну Україну”¹. Саме через це в радянський час це видання зберігалось у спецфонді Наукової бібліотеки імені Василя Стефаника, але в 1992 р. ця праця дочекалася свого перевидання в університетському видавництві “Світ” із змістовною передмовою М. Гнатюка та післясловом М. Нечиталюка². Також варто згадати його іншу працю – “Українська державність”, яка вийшла друком у Відні в 1918 р., в період українських Визвольних змагань і тільки в незалежній Україні повернулася до читачів із спецфонду.

Михайло Возняк зробив вагомий внесок у розвиток українського літературознавства, франкознавства, вивчення історії українського підручника. Академік Академії наук УРСР від 1929 р., від 1939 р. – професор Львівського університету, в 1944 р. очолив кафедру української літератури цього університету, а згодом – завідувач відділу української літератури Інституту суспільних наук АН УРСР у Львові (1951).

Михайло Возняк був не тільки визначним вченим, але й колекціонером книги. Найбільшою частиною його наукової спадщини є колекція книжок, яку він дбайливо та скрупульозно збирав та комплектував протягом усього свого життя.

Його наукові праці стосуються різних аспектів розвитку української літератури, головню XIX – початку XX ст. Він є автором численних розвідок, присвячених життю і творчості таких відомих людей, як І. Котляревський, Г. Квітка-Основ'яненко, Т. Шевченко, Л. Боровиковський, М. Шашкевич, Панас Мирний, І. Нечуй-Левицький, П. Грабовський, М. Коцюбинський, Леся Українка, В. Стефаник. Особливо вагомим є внесок М. Возняка в дослідження життя і творчості І. Франка.

Значна частина його наукових праць знаходиться в архівних фондах, що є неоціненним скарбом для науковців. Найбільше неопублікованих джерел, що стосуються наукової та громадської діяльності Михайла Возняка зберігається у відділі рукописів Львівської національної наукової бібліотеки ім. В. Стефаника НАН України. Тут академіку присвячено окремий фонд (Ф-29). Після смерті науковця, згідно із заповітом, його бібліотека повинна була зберігатись у Львівському університеті. Проте згідно з наказом львівської філії Академії Наук УРСР від 19 січня 1955 р., його книгозбірню разом із архівом передали Львівській науковій бібліотеці імені В. Стефаника. Після цього опис документів зробила комісія з упорядкування спадщини Михайла Возняка. Матеріали фонду нараховують 186 папок (797 одиниць збереження)³. “Але річ не в кількості, – вважав М. Мороз, – важливішою є якість. Це унікальний приклад цілеспрямованої праці над комплектуванням особистої бібліотеки, яка велася протягом тривалого часу систематично, з любов'ю, зі знанням справи і цілеспрямованим добором книжок до питань, що були предметом його наукових зацікавлень. Це дуже цінна збірка книжок з питань українського літературознавства, мовознавства, фольклору та історії. З надзвичайною старанністю зібрана франкіана – усі прижиттєві видання І. Франка, періодика, яку виявив письменник, або в якій надруковані його твори, а також видання тво-рів та критичної літератури, що появились у пізніших роках. Усі книжки й журнали в гарних і цінних обкладинках, немає в них ніяких позначок, підкреслень”⁴.

У фонді М. Возняка також зберігається низка творів І. Франка, що висвітлюють питання еміграції галицьких селян кінця XIX – початку XX ст., проблеми використання статистичних матеріалів у наукових дослідженнях.

На окрему увагу заслуговує епістолярна спадщина М. Возняка, яка охоплює понад 100 осіб⁵. Завдяки скрупульозності дослідника, рукописні фонди наукової бібліотеки ім. В. Стефаника поповнилися листами, що служать безцінним джерелом до відтворення не тільки життєвого і творчого шляху академіка, а й низки провідних громадсько-політичних, наукових діячів, родини, простих громадян Західної України, відображають суспільно-політичну ситуацію в краї, ілюструють політику польської і радянської влади в культурній та політичній сферах. Серед осіб, з якими листувався М. Возняк, варто виділити М. Грушевського, І. Крип'якевича, К. Студинського, Й. Сліпого, Ю. Романчука, С. Томашівського, О. Огоновського, І. Огієнка, Ф. Колесу,

К. Трильовського, І. Панькевича, С. Сірополка, В. Сімовича, І. Кревецького, І. Калиновича, М. Кордубу, Є. Ю. Пеленського, І. Зілінського, Г. Бабака, О. Білецького, І. Гавриша, М. Гайворонського та багато-багато інших.

Тут також знаходиться значна кількість листів, які надсилали радянські й партійні органи влади, редакції всесоюзних, республіканських, обласних газет М. Возняка.

Проте значно менше листів родинного походження, а це наводить на думку, що вчений не підтримував тісних зв'язків із родиною. Він не повідомляв батьків про своє місце перебування. Його брат Кирило лише наприкінці 1915 р., завдяки членам НТШ, довідався його адресу та зміг написати листа братові, коли той перебував у Відні⁶. Не увінчалися успіхом і спроби його сестри Анастасії нав'язати контакти з професором у 30-х рр. XX ст. Його близький родич Яків Возняк, що просив “подати яку небуть поміч” або ж “пару карбованців”, також не отримав відповіді⁷. Звідси можна зробити висновок, що академік фактично не спілкувався з родиною, не допомагав родині матеріально, хоча мав змогу це робити.

Окрему групу листів, яка зберігається у відділі рукописів Львівської національної наукової бібліотеки ім. В. Стефаника НАН України, числяться під грифом “невідомий адресат”⁸. Звичайно це значно ускладнює дослідницький процес. Насамперед це стосується написання “Історії української літератури”: початок написання цієї праці потрібно виводити із листа М. Возняка до невстановленого адресата (1918 р.) у відповідь на замовлення підготувати брошуру про українську літературу. Виходячи з аналізу листів до академіка можна з впевненістю припустити, що “невідомим адресатом” був Іван Яцкевич. В одному із листів Івана Яцкевича до Михайла Возняка від 12 вересня 1917 р. йдеться про потребу “написати підручник “Історію української літератури” від найдавніших до нинішніх часів. “Ся історія літератури могла б бути написана доволі пристойно, – зазначав І. Яцкевич, – щоби бути цікавою і для гімназиста і для того, хто поза школою опинився. Обсяг підручника повинен був складати 20–25 аркушів”⁹.

Велика кількість листів, що зберігаються у відділі рукописів Львівської національної наукової бібліотеки ім. В. Стефаника НАН України, належить М. Грушевському (52 листи). Частина з них опублікована з передмовою М. І. Гнатюка¹⁰. Це, переважно, листи 20–30-х років XIX ст., коли М. Грушевський, як редактор журналу “Україна”, звертався до М. Возняка за допомогою у справі підготовки збірника, присвяченого І. Франкові. М. Грушевського цікавили джерела, з яких можна було почерпнути відомості про суспільно-політичне і літературне життя в Галичині XIX – початку XX ст., а М. Возняк був добрим знавцем джерел. До того ж М. Грушевський також надсилав академікові матеріали із Наддніпрянської України. Це була взаємовигідна співпраця між обома ученими.

Також у відділі рукописів Львівської національної наукової бібліотеки ім. В. Стефаника НАН України зберігаються бібліографічні відомості про українські рукописи XVII–XVIII ст. у польських архівах. Знаходимо їх у листах І. Зілинського до М. Возняка¹¹. В архіві М. Возняка зберігся 21 лист І. Зілинського за 1916–1943 рр.¹² У 1921–1925 рр. І. Зілинський працював вчителем академічної гімназії у Львові, у 1926–1939 рр. – він професор Ягеллонського університету в Кракові, в часи Другої світової війни – директор Українського видавництва у Кракові – Львові, у 1944–1952 рр. – професор Карлового університету в Празі, дійсний член Наукового товариства ім. Шевченка у Львові від 1917 р.

Там також зберігається інвентарна книга, яку, очевидно, завів сам академік, де зафіксована лише частина книгозбірні (від 1 до 1385 номера)¹³.

Окрім того, серед архівних матеріалів фонду варто виділити документи особистого діловодства, звіти про роботу в Інституті суспільних наук АН УРСР, Львівському університеті ім. І. Франка за окремі роки, посвідчення, довідки тощо.

Документи, що стосуються громадської діяльності відомого франкознавця з початку Другої світової війни, його партійної роботи (адже треба нагадати, що М. Возняк був членом компартії, а також депутатом Верховної Ради УРСР – *Л.К.*), знаходимо у фондах Держаного архіву Львівської області у Фонді 3 (Львівський обком Компартії України). Тут значний інтерес становлять зібрані працівниками сектору вишів і шкіл Львівського обкому КП(б)У документи про стан вищої освіти у Львівській області в перші повоєнні роки. Серед матеріалів – довідки, звіти, доповідні записки, характеристики на працівників вузів, інформації про ідейно-політичні недоліки роботи партії з інтелігенцією тощо.

Ідейно-політичні погляди відомого франкознавця були не до вподоби радянській владі, що видно, наприклад, із стенограми пленуму Львівського обкому партії “...академік Возняк повинен уже давно переглянути свої націоналістичні помилки. Ак. Возняк у минулому написав ряд націоналістичних праць, у яких намагався довести, що літературною українською мовою є галицький діалект... Ак. Возняк у теперішніх працях не до кінця розкритикував свої націоналістичні помилки і не показав тісних українсько-російських зв’язків і вплив російської мови на українську...”¹⁴.

Відомості про наукові уподобання академіка 20–30-х років ХХ ст., його громадську роботу в Науковому товаристві імені Шевченка, знаходимо в Центральному державному історичному архіві України у м. Львові (ЦДІАУЛ). Правда окремого фонду, присвяченого М. Вознякові, тут немає, однак матеріали про академіка збереглися, зокрема у Ф. 206 (Українське педагогічне товариство “Рідна школа”), Ф. 309 (Наукове товариство ім. Шевченка (1873–1941)), Ф. 348 (Товариство “Просвіта”). Усі ці організації займали особливе місце в галицькому українському соціумі, особливо серед них відзначалося НТШ, яке було фактично Академією Наук Західної України.

При товаристві діяли бібліотека, музей, друкарня, книгарня. НТШ періодично видавало “Записки”, “Хроніку” та інші видання, підтримувало тісні зв’язки з науковими й видавничими установами за кордоном. М.Возняк брав активну участь в діяльності цих товариств. Понад три тисячі справ фондів розповідають про наукові з’їзди, конференції, експедиції, видавничу діяльність, про боротьбу за організацію українського університету у Львові. Зокрема, у фонді 309 є велика кількість рукописів наукових праць Ф. Колесси, М. Возняка, В. Шухевича, О. Терлецького, І. Свенціцького, М. Павлика, В. Щурата, І. Крип’якевича, автографи М. Драгоманова, Лесі Українки, М. Коцюбинського, М. Лисенка, О. Кобилянської, В. Липинського. Окрім того, як і в фонді М. Возняка Львівської національної наукової бібліотеки ім. В. Стефаника, левову частку матеріалів фонду 206, 309 та 348, що стосуються академіка, відображено в листах. Значно менше інформації знаходимо в протоколах засідань товариств.

Матеріали про роботу академіка знаходимо також в архіві Інституту українознавства ім. І. Крип’якевича НАН України у Фонді 3. (Особова справа академіка М. Возняка). Тут зберігається особистий листок з обліку кадрів, автобіографія, витяг з протоколу про сумісництво у Львівському університеті, витяг з наказу про затвердження М.Возняка завідувачем відділу української літератури, характеристика та інші документи. Проте на особливу увагу заслуговують “Ділова та політична характеристика...” академіка, у якій керівництво Інституту позитивно відгукується про М.Возняка.

В Архіві Львівського університету у Ф. 26 (Університет ім. Яна Казимира у Львові), який зберігається в ДАЛО від 1944 р. знаходяться просистематизовані за факультетами документи: природничо-математичний, гуманітарний (філософський), медичний, теологічний, юридичний; залікові книжки студентів університету. 3761 справа, без дат. Серед студентів – майбутні просвітяни М. Возняк, Б. Галібей, Л. Гець, Ю. Дорош, В. Кархут, І. Копач, Р. Осінчук, С. Парфанович, Т. Пачовський, Л. Цегельський та ін. Тут знаходиться справа про здобуття ступеня доктора М. Возняка (1911)¹⁵.

Фонд Р-119 (Львівський державний (національний) університет ім. І. Франка), що зберігається в ДАЛО і налічує 7892 спр. за 1939–1970 рр. та архів у самому університеті, де налічується близько 150 тис. справ з кінця ХІХ ст. до наших днів. 21 тис. справ цього останнього архіву стосуються професорсько-викладацького, наукового складу та службовців, понад 100 тис. справ за 1967–1980 рр. – студентів. Тут, зокрема, є справи таких просвітян попереднього періоду як М. Возняка, Ф. Колесси, І. Крип’якевича, М. Рудницького, І. Свенціцького, М. Смішка, К. Студинського, П. Франка, В. Щурата, які безпосередньо викладали в університеті після 1939 р.¹⁶ Що стосується М. Возняка, то у архіві Львівського університету є перелік його праць (262 од.), очевидно написаних під час викладацької роботи в університеті¹⁷. Заслуговує на увагу доповідна записка декана філологічного факультету О. Н. Мороза ректору університету на М. Возняка, у якій декан звинуватив академіка “у національному буржуазмі,

який недостатньо забезпечує роботу кафедри щодо ідейної боротьби”. Окрім того, у цій же записці декан повідомляє, що одна з аспіранток М. Возняка заявила, що академік не керує аспірантами, а тому він (декан – *Л.К.*) просить зняти М. Возняка з посади завідувача кафедри¹⁸.

Окрім того, на думку Зоряни Бродик¹⁹, не всі книжки з бібліотеки М. Возняка зберігаються у фондах відділу рукописів ЛННБУ ім. В. Стефаника. Велика кількість книг, які належали академікові, є в Науковій бібліотеці Львівського національного університету імені Івана Франка. За документацією цієї бібліотеки, від 1955 р. ці книжки перебували в обмінно-резервному фонді, і лише в 2000 р., за рішенням директора бібліотеки Б. Якимовича, були передані відділу рукописних та рідкісних видань (1451 книга). Певна їх частина могла бути використана відділом обмінно-резервних фондів за призначенням, тобто на обмін. На жаль, цього встановити не можна, бо не збереглися відповідні документи. Достеменно невідомі й джерела походження цієї збірки книг, хоча можливо, що частина їх після смерті М. Возняка, були передані з його особистої бібліотеки, яка знаходилась на кафедрі української літератури ЛНУ ім. І. Франка.

Отже, вивчаючи матеріали і документи Львівських архівів та бібліотек, можна відтворити загальну картину громадської та наукової діяльності академіка. Разом з тим ці документи відображають суспільно-політичні, культурні, економічні процеси, що відбувалися на західноукраїнських землях у міжвоєнний та в радянський періоди. Крім наукових праць з історії української літератури, в яких досліджувались питання давньої української літератури, української класичної літератури XIX ст., проблеми франкознавства, вчений упродовж усього свого наукового життя працював у НТШ, займався проблемами “Просвіти”. Варто зауважити, що не всі книжки з колекції М. Возняка зберігаються у фондах львівських архівів. Багато праць, які належали академікові, є тепер в Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського.

Окрім того, велика кількість документів, що стосуються наукової та громадської діяльності академіка, знаходиться і в закордонних архівах, зокрема Польщі та Австрії, які ще не досліджені вітчизняними дослідниками.

THE MATERIALS OF LVIV ARCHIVES AND LIBRARIES AS A SOURCE FOR STUDYING SCIENTIFIC AND PUBLIC ACTIVITY OF MYKHAILO VOZNIAK

Lesia KLEBAN
Ivan Franko National University of Lviv,
Archaeological Museum

Mykhailo Vozniak left us enormous scientific heritage. Lviv archives and libraries contain a lot of materials that must be analyzed to understand this heritage. The author also characterized this materials as a source to study public work of Mykhailo Vozniak.

Key words: Mykhailo Vozniak, Western Ukraine, archives, library

¹ *Возняк М.* Історія української літератури. / М.Возняк – Львів, Накладом товариства “Просвіта”, 1920. – Т. 1. – С. 17.

² *Бродик З.* З історії книжкової колекції Михайла Возняка / З. Бродик // Записки Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника. – Вип. 13. – Л., 2005. – С. 458–464.

³ *Лазечко Л.* Особиста бібліотека академіка М. Возняка у фондах Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника АН УРСР / Л. Лазечко // Академік М. Возняк і розвиток української національної культури. Наукові читання. Тези. – Львів, 20 березня 1990 р. – С. 76.

⁴ *Мороз М.* З юності окрилений / М. Мороз // Літературна Україна. – 1981. – 9 жовтня.

⁵ Ф. 29. 20000 арк. Опис фонду див.: Особисті архівні фонди відділу рукописів: Аног. покажч. / НАН України. Львів. наук. б-ка ім. В. Стефаника; Уклали: П. Баб'як, О. Дзьобан, Є. Домбровська, М. Трегуб. – Львів, 1995. – С. 34–36.

⁶ Спр. 523 (Возняк Кирило С. – листи до Возняка М.), Ф. 29. Відділ рукописів Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника НАН України, арк. 5 зв.

⁷ Спр. 525 (Возняк Яків – листи до Возняка М.), Ф. 29. Відділ рукописів Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника НАН України, арк. 1.

⁸ *Клебан Л.* Михайло Возняк: наукова та громадська діяльність. / Л. Клебан – Львів, 2010. – С. 92.

⁹ Спр. 521 (Яцкевич Іван – листи до Михайла Возняка.), Ф. 29. Відділ рукописів Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника НАН України), арк. 3.

¹⁰ *Гнатюк М.* Листи Михайла Грушевського до Михайла Возняка / М. Гнатюк // Записки НТШ. – Львів, 1990. – Т. 221: Праці Філологічної секції / Ред. тому: М. Ільницький, О. Купчинський. – С. 327–338.

¹¹ *Ільницька Л.* Листування Івана Зілинського з Михайлом Возняком (1916–1930 рр.) як джерело до вивчення книгознавчих зацікавлень М. Возняка / Л. Ільницька // Вісник Львівського університету. Серія книгознавство, 2006 – Вип. 1. – С. 212–230.

¹² Спр. 301 (Зілинський Іван – листи до Михайла Возняка), Ф. 29. Відділ рукописів Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника НАН України).

¹³ *Бродик З.* З історії книжкової колекції Михайла Возняка / З. Бродик // Записки Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника. – Вип. 13. – Л., 2005. – С. 458 – 464.

¹⁴ Спр. 354 (Стенограма В'пленуму обкому КП(б)У), Ф.3., Оп. 4. ДАЛО, арк. 111, 113

¹⁵ *Сварник І.* Документи просвітян в архіві Львівського університету / І. Сварник // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. 2010. – Випуск 19 – С. 640.

¹⁶ *Сварник І.* Документи просвітян в архіві Львівського університету / І. Сварник // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. 2010. – Випуск 19 – С. 642.

¹⁷ Спр. 3400 (Особова справа Возняка М.), Оп. 2 о/с, Ф. Р-119. Архів ЛНУ імені Івана Франка, арк. 15 - 27.

¹⁸ Там само. Арк. 38.

¹⁹ *Бродик З.* З історії книжкової колекції Михайла Возняка / З. Бродик // Записки Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника. – Вип. 13. – Л., 2005. – С. 464.